

Владан Јовановић. Језик и речник Светог владике Николаја Велимировића (диференцијални приступ), Београд: Институт за српски језик САНУ, 2022, 507 стр.

Свети владика Николај Велимировић, творац књижевних дела која се сврставају у корпус највећих дела хришћанске литературе, завређује епитет водећег хришћанског писца и учитеља у целокупном хришћанском свету¹. Детерминисао се рафинираном речју, мишљу и делом, па није чудно што је његово стваралаштво након дужег периода заборава ипак заинтриговало научне истраживаче различитих домена наука. Комплексност језика Николаја Велимировића зналачки је приметио Владан Јовановић, научни саветник у Институту за српски језик САНУ, и подвргао га темељној и исцрпној лингвистичкој анализи, чије резултате је сакупио и објавио у овој монографији.

Монографија која се приказује започиње текстом *Уместо предговора* (стр. 7–8), а затим следи шест поглавља, која су подељена на бројна потпоглавља: I. *Увод* (стр. 9–23), II. *Писано стваралаштво владике Николаја Велимировића из угла филолошке науке* (стр. 25–69), III. *Грамматички и лексички слојеви* (стр. 71–164), IV. *Велико слово у делима владике Николаја Велимировића* (стр. 165–172), V. *Речник* (стр. 173–479) и VI. *Закључак* (стр. 481–487). Након *Закључка* дати су *Извори и њихове скраћенице* (стр. 488–490) и *Литература* (стр. 490–497).

Предмет истраживања монографије јесте језик и речник владике Николаја Велимировића, сагледан на два нивоа анализе: граматичком (морфолошком, творбеном) и лексичком. Изучавање језичких одлика у делима владике Николаја спроведено је са циљем да се филолошки представи један специфичан функционални стил српског језика, религијски.

У првом поглављу монографије, под називом *Увод* (стр. 9–22), у којем је заступљено пет потпоглавља: *О значају проучавања језика светог владике*

¹ Николај је називан новим Златоустим по Светом Јовану Златоустом, који је био цариградски патријарх у другој половини IV и почетком V века и оставио задивљујуће обимно и садржајно дело. Када се у поређењу са њим сагледа стваралаштво Светог владике Николаја Велимировића, разазнаје се да су то исте мере, исте вредности и да је дело владике Николаја чак у нечему и обимније. Поред богонадахнутости, контемплативности и импресивности у теолошком, историјском и књижевном аспекту делања, приметан је и несагледив подвиг по питању српског језика и српског језичког израза у његовим делима.

Николаја Велимировића (стр. 9–14), *Корпус, метод и циљ истраживања* (стр. 15–16), *Освет на српски књижевни језик и богословље Николајевог времена* (стр. 16–18), *Главни правци истраживања језика српског православног богословља* (стр. 18–21), *Поглед владике Николаја Велимировића на духовне тежње у философији и култури Европе његовог времена* (стр. 22–23), Владан Јовановић апострофира чињеницу да је о Николајевим делима писано највише у дискурсима црквеног стваралаштва, али да у актуелним временима његово појмовно и спиритуално живописно дело привлачи бројне проучаваоце различитих области знања. Сугерише да је приликом изучавања дела владике Николаја неопходно имати у виду његове духовне аспирације, као и његов доследан став да песма, уметност и језик стичу своју потпуну интенцију само када су усмерени ка начелним вредностима онога ко их је благодатно даривао, односно ка Господу Богу. Руководјен тим постулатима у животу и службовању, владика Николај је формирао свој шаренолики *curriculum vitae*, у којем се истакао као: богословски писац, беседник, песник, пастир, духовник, добротвор, задужбинар, мисионар, пророк и исповедник хришћанске вере. Владан Јовановић у методичном следу излагања наглашава да је централни елемент истраживања његове студије језик владике Николаја Велимировића са нарочитим фокусом на речнику селектованих речи и појмова, а особито оних из опсега српске православне терминологије, архаизама, историзама и црквенословенизама. Он истиче да српска филолошка наука бележи проучавање језика немалог броја српских писаца прошлости и модерног доба, као што су: Петар II Петровић Његош, Иво Андрић, Милош Црњански, Јаков Игњатовић, Милан Ракић, Јован Суботић, Јован Хаџић и др. Језичке анализе у делима поменутих писаца имају као свој императив не само испитивање њиховог језика и стила већ и квалитетније упознавање и схватање њиховог дела. Упркос неоспорној важности владике Николаја Велимировића за нашу културу, писменост и науку, како наводи аутор, осим теолошких, философских и других студија и расправа, до сада је објављен мали број радова у којима се његово дело проучава из угла филологије и науке о српском језику, што он својом монографијом настоји да надомести. Диференцијални приступ у анализи грађе на граматичком нивоу имплицира да се језички материјал испитивао у поређењу са стањем у савременом српском књижевном језику, чиме се подразумева да је аутор монографије језик у делима владике Николаја сагледавао у троуглу: језик писца, језик националне заједнице и језик теолошког стила. Са друге стране, речник владике Николаја Велимировића, који представља засебну целину у књизи, састављен је с двоструком намером: као прво, да се да преглед лексике из дела владике Николаја која тематски припада православној духовности, а као друго, да се допринесе описној лексикографији у њеном теоријском подручју везаном за микроструктуру речничког чланка.

Друго поглавље књиге носи наслов *Писано стваралаштво владике Николаја Велимировића из угла филолошке науке* (стр. 25–69) и садржи следећа потпоглавља: *Српска верска читанка – Охридски пролог* (стр. 29–36), *Свети Сава и светосавље* (стр. 36–42), „Сусрет” двојице владика у Религији Његошевој (стр. 42–46), *Црквена поезија* (стр. 46–52), *Беседе, проповеди, посланице, слова и сл.* (стр. 52–55), *Текстови владике Николаја Велимировића у збирци васпитних примера Најбољи васпитач протојереја Живана М. Маринковића* (стр. 55–59), *Приповетка (кратки роман) Касијана* (стр. 59–64) и *О српском народу и његовом језику* (стр. 64–69). Лексику Охридског пролога карактерише израженија присутност црквенословенских елемената у односу на сва друга дела владике Николаја. Разлог томе јесте што је стари календар, по коме је сачињен Охридски пролог, био на црквенословенском језику, а владика Николај је, како каже аутор, сходно традицији везу са црквенословенским језиком у тексту одржавао употребљавајући црквенословенске речи и облике. Из тог разлога је Владан Јовановић велику пажњу посветио црквенословенским језичким елементима на свим нивоима језичке структуре. На пример, у називима празника као што су: *Ветхи, Втори, Узорешителница, Ветхонешченик, Многоболезнени, Начертани, Трудолубиви, Покајаније, Сиропитатељ, Столник* итд. Након основних информацијама о темама којима се Столни владика бавио и основним постулатима његове религије, аутор на примеру једног владикиног дела, Касијана, на интересантан начин рашчлањује прозну структуру овог кратког романа и на његовој грађи појашњава семантику лексема *завет, венчати се, завештати, заклет* и итд.

Треће поглавље, насловљено *Грамматички и лексички слојеви* (стр. 71–164), обухвата девет потпоглавља, при чему је осмо потпоглавље подељено на додатна четири: 1. *Према врстама речи* (стр. 71–83), 2. *Партиципска образовања на -ћи, -ви и -м(и)* (стр. 84–91), 3. *Именице и придеви с префиксима без- и не-* (стр. 92–106), 4. *Придеви с префиксом пре-* (стр. 107–110), 5. *Глаголи и именице с префиксом о-* (стр. 111–113), 6. *Речи с основом (-)слов и њеним проширеним варијантама (-)словес-, -словље, -слов(и)је* (стр. 114–120) 7. *Сложенице* (121–130), *Из лексике српске православне духовности и културе* (стр. 131): 8.1. *Према семантичким пољима: Бог, Богородица, анђели, светитељи* (стр. 131–140); 8.2. *Библијске метафоре и поређења* (стр. 141–146); 8.2.1. *Остале метафоре и поређења* (стр. 147–148); 8.3. *Јеванђељска интерпретација народне изреке: и вуци сити и овце на броју* (стр. 148–152) и 9. *Старији лексички слојеви (архаизми)* (стр. 152–164). На овим странама аутор детаљно анализира сложени инвентар језичких средстава у стваралаштву владике Николаја и притом нарочито издваја диференцијалне елементе, у којима се језик писца разликује у односу на савремени српски књижевни језик. Према његовим речима, говорна база владике Николаја Велимировића јесте језик ваљевског краја, док његов књижевнојезички израз по својим

синтаксичким одликама припада београдском стилу. Тај је стил владика Николај улепшао и употпунио црквенословенском лексиком, дајући му тако особит тон. У склопу граматичке анализе, у оквиру свог диференцијалног приступа, код именица разматра нпр. специфичну употребу инструментала, и неке необичне предлошко-падежне конструкције, код заменица употребу неких архаичних облика заменица (*њини и њине*), код придева употребу неодређеног вида у косим падежима (за духовна човека, нахранио гладна и убога), код бројева деклинацију основних бројева, употребу збирних бројева и код глагола партиципска образовања на *-ћи, -вши и -м(и)* сл. Потом подробније испитује одређена питања творбе речи са везаним основама и на крају сложене лексеме. У вези са префиксима *без-, не-* В. Јовановић примећује да је продуктивност посматраних префикса у немаркираној употреби у савременом српском језику фреквенцијски знатно нижа, док је у текстовима религијске садржине веома заступљена (нпр. *безбожје, неживот*). Као функционалностилски маркирану лексиком аутор анализира речи са основом *слов-* и њеним проширеним варијантама *словес-, -словље, -слов(и)је* и изводи закључак да су посматране везане основе суфиксоиди семантички еквивалентни основама грчког порекла (*слов : лог*). Посебну пажњу Владан Јовановић посвећује питању сложеница, те оцењује да у језику владике Николаја највише има оних добијених слагањем, при чему већи број примера припада сложено-суфиксалним изведеницама, будући да им је на крају додат суфикс. Као најзанимљивије издвајају се именичке сложенице настале суфиксацијом према другим сложеницама: *благословитељ, богоодступништво, богоотпадник, богопослушност, богослужење, великодушност, даљновидност, прељуботворство* итд. Од лексике која припада сфери српске православне духовности подробније анализира речи *Бог, Богородица, анђели и светитељи*. Између осталог, проучава и стилске поступке, којима се постиже сликовитост језичког израза. Посебну пажњу посвећује испитивању старокњижевног лексичког слоја у делима владике. Наводи да је њену најобимнију заступљеност регистровао у Николајевом делу Охридски пролог. Поменута лексика осликава наносе књижевних језика којима су се Срби служили – српскословенског, рускословенског, руског књижевног језика и славеносрпског, међу којом се срећу и хибридне творевине утемељене на комбинацији српског народног језика са другим језицима које су Срби употребљавали. Том слоју лексике припадају старокњижевне речи као што су: *баснословац, баснословити, безакон, безаконно, безмолвије, безмолвник, безмолвно, безмолствовање, бешчестан, бешчешће, бешчислен, богомислије, ваваек, вазнети, вазносити се, ваплоћење* итд.

Четврто поглавље монографије носи назив *Велико слово у делима владике Николаја Велимировића (прилог изучавању правописне норме)* (стр. 165–172). У њему је В. Јовановић сагледао и анализирао употребу великог слова у

текстовима владике Николаја Велимировића, имајући у виду, с једне стране, обичаје црквене писане праксе, а са друге, правописне постулате који се тичу писања великог слова у ширем временском интервалу, у којем су објављивана његова дела. Анализом је обухватио следеће појмове, односно њихова именованја: *Бог (Бог, Света Тројица, Исус Христос, Свети дух, Спаситељ* итд.), *Богородица (Пречиста, Богоматер, Приснодјева* итд.), *свети, анђели, црква, света места, бесмртност, спасење душе, Божји промисао, Символ вере, Страшни суд, Царство небеско, православна вера; заједница православнох хришћана.*

Као посебно, пето поглавље, издвојен је *Речник* (стр. 173–480) Светог владике Николаја Велимировића. Овај део састоји се од пет целина: *Општих напомена* (стр. 173–175); потпоглавља *Лексикографска обрада речи* (стр. 175–181) у којем се бави питањима одабира извора и прикупљања лексичке грађе (стр. 175–176), успостављањем одредница (стр. 176–178), обрадом маркираних лексичких слојева и употребом стилских квалификатора (стр. 178–181); посебног одељка *Лексикографска дефиниција* (стр. 181–186), који има два дела: *Лексичко значење и концепт* (стр. 181–186) и *Померена значења (на примерима библијских речи и израза)* (стр. 186). Присутан је и списак *Техничких и лексикографских скраћеница* (стр. 187–188), док је најобимнији део монографије *уазбучен лексички корпус* (стр. 189–479). Израда диференцијалног речника Светог владике Николаја спроведена је у циљу доприноса учинковитијем вредновању богатства језика овог писца, квалитетнијем читању и интерпретацији одређених речи и појмова, као и њихових граматичких и стилских особености. Будући да је целокупна Николајева мисао тематизована, како аутор подвлачи, око троједног питања: Бог – свет – човек, у речник су ушле речи проблемски окупљене око поменутог. Изрази са мање препознатљивом лексиком или архаичном реакцијом у савременом стандардном српском језику, као што су *веровати Христа*, такође су коришћене у *Речнику*, као и већина речи које је цитирао и(ли) анализирао у монографији. Речима у *Речнику* приступио је двојако: 1) као појмовима који сами за себе чине постулате српске културе и 2) као формама (језичким изразима) које те појмове језички обликују. Напомиње да речник има карактер тематског тезауруса језика једног аутора, а да у прилог томе говори то што је у њему исцрпно представљена лексика која припада широј области православне духовности и културе. Њиме је обухватио једанаест тематских група речи, међу којима су следеће: општи богословски појмови; лексика врлинословља; свете тајне; црквени календар; храм и његови делови; називи црквене хијерархије и др.

Последње поглавље садржи следећа потпоглавља: *Закључак* (стр. 481–487), *Извори и њихове скраћенице* (стр. 488–490), *Литература* (стр. 490–497), *Јзык и словарь владыки святого Николая Велимировича (дифференциальный*

подход) (*Резюме*) (стр. 499–500), *Language and Lexis of the Holy Bishop St. Nikolai Velimirovich (A Differential Approach) (Summary)* (стр. 501–502), *Регистар појмова* (стр. 503–505), *Именски регистар* (стр. 506– 508) и *О аутору* (стр. 509). У самом закључку Владан Јовановић синтетички износи начелна запажања своје анализе. У списку литературе и референтних извора са системом скраћеница навео је радове српских и иностраних аутора, значајних за теоријска изучавања сагледаваних питања у књизи, потом описне, етимолошке речнике и граматике српског, славеносрпског и црквенословенског језика, као и друге специјалне и термилошке речнике, енциклопедије, лексиконе, азбучнике на српском и руском језику. Научност монографије потврђују и веома вредни регистри појмова и имена, као и резиме преведен на руски и енглески језик.

Сви сегменти монографије *Језик и речник Светог владике Николаја Велимировића (диференцијални приступ)* Владана Јовановића представљају знатан допринос српској лексикографији. Аутор се овим делом позиционира и потврђује као врстан филолог и лексикограф. Дело је намењено стручњацима и научницима различитих домена наука, али и широј читалачкој публици, као угледан пример за висококвалитетно и иновативно проучавање језика српске националне заједнице.

Бојана Симић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
bojana25simic@gmail.com